

Verslag

INSPIRATIEDAG KUNST EN HET VERANDERENDE LANDSCHAP

8 november 2018 in de Beursschouwburg Brussel

De aanleiding voor de inspiratiedag vormde een projectvoorstel van de Duitse kunstenaar Michael Beutler. In opdracht van Arpia en onder begeleiding van de Nieuwe Opdrachtgevers ontwikkelt hij er “Brick canyon”, een project in een leemontginning in Herzele. Het project raakt aan veel aspecten die we in verband kunnen brengen met de veranderingen die het landschap in Vlaanderen, en bij uitbreiding Europa, ondergaat.

Allerlei processen en dynamieken op cultureel, economisch en toeristisch vlak, maar ook ruimtelijke en ecologische uitdagingen creëren uiteenlopende verwachtingen. De open ruimte in Vlaanderen staat vandaag bijgevolg sterk onder druk. Bovendien kent Vlaanderen in tegenstelling tot bijvoorbeeld Nederland geen sterke traditie aan landschapskunst, en minder kunstenaars spitsen zich toe op het landschap.

Met de voorbereiding van een nieuwe generatie Pilootprojecten in het vooruitzicht, wil de Kunstcel alvast een opstap creëren en tonen dat het landschap veelzijdig is en ook vanuit verschillende hoeken benaderd kan worden. De vraag is hoe de verschillende perspectieven en de diverse actoren die zich bewegen in het landschap, elkaar kunnen vinden en in dialoog kunnen treden.

Samen met de Nieuwe Opdrachtgevers nodigde de Kunstcel sprekers uit van diverse profielen om het te hebben over de relatie van kunst tot het landschap. Hieronder volgt een kort verslag van de bijdragen en conclusies.

Het landschap als inspiratiebron

Als eerste spreker was Prof.em. **Marc Antrop** aan het woord. Hij is als docent verbonden aan de vakgroep Geografie, Universiteit Gent. Hij verwierf internationale bekendheid met de **holistische en transdisciplinaire benadering van het landschap** en de implementatie van de Europese Landschapsconventie.

Het landschap is een begrip met **meervoudige betekenissen**. Zo kent het woord vanuit de etymologie referenties naar ‘land scheppen’ of ‘verbondenheid’, maar evengoed verwijst een voorstelling van het landschap, denk maar aan het ‘landscape’-formaat voor foto’s. De Europese Landschapsconventie definieert landschap als *“een gebied zoals dat door mensen wordt waargenomen waarvan het karakter bepaald wordt door natuurlijke en/of menselijke factoren en de interactie daartussen”*. Een landschap impliceert altijd een waarnemer. Het is steeds rondom ons en eenieder heeft er een persoonlijke, directe ervaring mee vanuit de eigen beleving, perceptie en kennis.

Landschap is een **meerschallig en dynamisch systeem dat van nature verandert** door toedoen van technologie, demografie, politiek, klimaat, globalisering en zo meer. Sinds de 18de eeuw zijn deze maatschappelijke veranderingen zich sterker beginnen manifesteren in het landschap. Vandaag zien we landschappen zelfs sterk veranderen binnen één mensenleven. De toenemende snelheid van die veranderingen worden door velen als onwennig ervaren en gezien als een bedreiging van belangrijke waarden. Deze veranderingen uiteten zich zowel globaal als lokaal.

Landschap is waardevol. Het geeft identiteit aan onze leefwereld en krijgt daardoor ook politieke relevantie: het is erfgoed, het levert ecosystemen en socio-economische diensten. De waarden die aan landschappen worden toegekend zijn soms instrumenteel en soms inherent aan het landschap. Ze blijven in zekere mate subjectief en vragen een interdisciplinaire benadering. Zo wordt de Mont Saint-Michel erkent als erfgoed, ‘cultural property met een bufferzone’, maar niet als landschap.

Het benoemen van functies die landschappen vervullen zijn erg belangrijk. **Iets dat niet meer functioneel is, verdwijnt.**

Over kunst en landschap valt er veel te vertellen. Zo is er een verschil tussen landschap in de kunsten en kunst in het landschap, of landschap als kunst, vb. landschapsarchitectuur. De relatie landschap en kunst fungeert als het ware als **spiegel voor veranderende wereldbeelden** en toont evoluties in technieken en kennis. Ook de recente visuele veranderingen in het landschap, zoals verkeersborden, parkings, ronde punten, reclamepanelen of de disney-fictie van het landschap, tonen een verandering in gewoonten. Ironisch genoeg ontstonden de mooiste landelijke landschappen niet door bewust doordachte plannen van ontwerpers maar zijn ze het werk van boeren en lokale bevolking die enkel wilden overleven.

Landschap als opdracht

Katja ABmann kent vanuit haar positie als aanjager en opdrachtgever voor de tentoonstellingen in het kader van 'Emscherkunst' vele voorbeelden van de relatie tussen hedendaagse kunst en het veranderende landschap. De Emscher rivier deed in het – sterk vervuilde - Ruhrgebied dienst als open riool. Bij de reconversie van de industriële activiteiten werd een festival in het leven geroepen: *Emscherkunst*. In 2010 vond de eerste editie plaats toen het Ruhrgebied de titel van culturele hoofdstad droeg.

Het kunstproject *Waiting for the river* van Observatorium, bestaat uit open architecturale modules voor ontmoeting en overnachting. Het kunstwerk **verandert niets aan het landschap zelf maar doet je er anders naar kijken**. Het werd initieel gemaakt voor de eerste editie maar zou in de edities nadien terugkeren omwille van zijn populariteit, multi-inzetbaarheid en kracht.

Katja **ABmann** spreekt liever over '**site-related**' dan over 'site-specific'. Dit inspelen op de **perceptie en beleving van het landschap en het stimuleren van reflectie** op het landschap is een rode draad doorheen het *Emscherkunst*-project. Met werk van o.a. kunstenaars als Superflex, Ai Wei Wei, Michael Sailstorfer, Nevin Aladag en Benjamin Bergmann.

De verdienste van de edities van *Emscherkunst* is de groeiende betrokkenheid van mensen voor het gebied alsook voor de kunst. Hun kijk op kunst werd echt veranderd.

Meer info over Emscherkunst <http://www.emscherkunst.de/en/> en Urbane Künste Ruhr: <https://www.urbanekuensteruhr.de/de>

Momenteel is Katja **ABmann** directeur bij *Zentrum für Kunst und öffentlichen Raum* in Berlijn. Dit is een project van de stadsdienst *Grün Berlin* die enkele parken onder zijn hoede heeft. Het alom bekende **Spreepark** – een pretpark dat meerdere jaren gesloten is en werd overgeleverd aan de natuur - is één van hun projecten.

Het park wordt de komende jaren het onderwerp van **artistiek onderzoek dat mee de toekomst van het landschap kan verbeelden**. De natuur heeft in het door de mens aangelegde park de voorbije jaren vrij spel gekregen en dit vormt een bron van inspiratie. Er zijn interessante plantensoorten beginnen groeien en er is zelfs een nieuwe bijensoort ontdekt. Wat betekent dit voor de natuur en voor de mens? Kunstenaars zijn uitgenodigd om mee na te denken over de toekomstige inrichting van het park samen met andere experts als biologen, stedenbouwkundigen, sociologen, filosofen. Door hun reflectie op het landschap kunnen

kunstenaars kunnen meehelpen om ideeën op te rekken en een nieuwe kijk op het landschap mogelijk te maken.

<https://gruen-berlin.de/en/spreepark>

Brick Canyon

Kunstenaar **Michael Beutler** werkt momenteel aan een project in Herzele in opdracht van vzw **Arpia** onder begeleiding van De Nieuwe Opdrachtgevers. Beutler werkte eerder aan andere projecten in de publieke ruimte. Zo bracht hij leven in een ommuurde ‘**non-place**’ in hartje Londen door er tijdelijk een sculptuurpark van te maken en het betreedbaar te maken via een ladder. Andere projecten zijn [Ballenernte](#) in de museumwijk van München en [Polder Peil](#) in het Nederlandse Zeeland. Beide projecten voegen iets fysieks en zichtbaars toe aan het landschap waardoor hij inspeelt op de perceptie, en commentaar en dialoog uitlokt. Een project met de gemeenschap van [Raby](#) in Stockholm werd een heus dorpsfestival. Samen met de bevolking besliste Michael om een levensgroot balspel te maken in een stuk bos van het dorp. De bewoners gaven aan nooit eerder in het bos te zijn geweest. Met dit project wou hij het bos terug onder de aandacht brengen van de mensen. De rol van kunst kan volgens Beutler gaan over meer bewustwording van bv onze omgeving en de natuur die ons omringt.

Het project in Herzele, [Brick Canyon](#) ligt klaar om uitgevoerd te worden. Herzele is een landelijke gemeente en is dankzij haar landschap een prettige uitzondering in het hart van het industriële Vlaanderen. Tijdelijke leemontginningen vormen de aanleiding voor de opdracht. De opdrachtgeversgroep Arpia wil deze ingrepen bevragen en heeft een kunstenaar uitgenodigd om via zijn werk de veranderingen te commentariëren. Vlakbij bevindt er zich ook een van de laatste ringovens van de streek. Op ambachtelijke wijze worden er bakstenen vervaardigd. Beutler wil een grote ‘canyon’ uitgraven en bekleden met bakstenen. Wandelaars en bezoekers kunnen door de canyon lopen. Het werk – verzonken in de bodem - belemmert de horizon van het landschap niet. Het project raakt hier aan verschillende dynamieken die inwerken op het landschap zoals lokale economie, erfgoed, het ingrijpen op landschap, natuur en open ruimte. En zal een blijvende herinnering zijn aan het ontginningsverleden wanneer de commerciële activiteiten stoppen.

Open Ruimte meervoudig ingericht

De Vlaamse Landmaatschappij werkt aan een betere omgevingskwaliteit in de open ruimte en het randstedelijk gebied. In zijn landinrichtingsprojecten streeft de VLM een kwaliteitsverbetering na en werkt daarbij met zeer uiteenlopende betrokken actoren.

Kunst is voor de VLM geen nobele onbekende en zit soms zelfs vervat in de projectdefinitie die in samenspraak met de partners worden bepaald. Ze erkennen de meerwaarde van kunst en kunstenaars voor landinrichtingsprojecten, maar het ontbreekt het team nog aan ervaring en kennis. Er bestaat een nood aan kennisdeling en uitwisseling tussen kunstenaars en de actoren actief in de open ruimte.

Meer open ruimte als noodzaak

Hoe vertrouwd of waardevol Vlaamse (stads)landschappen ook ogen, de pijnpunten zijn ons evenzeer bekend: door de verkavelingswoede en de oprukkende lintbebouwing worden groen en open ruimte alsmat schaarser, we rijden ons vast in de file en er zijn problemen met de

waterhuishouding. De honger naar ruimte is behalve een Vlaams, ook een globaal probleem. Onderzoek toont aan dat de mens de helft van de door hem ingenomen ruimte zou moeten teruggeven aan natuur - en die vervolgens vooral met rust moeten laten – als we het echt ernstig menen met een gezonde toekomst voor onze planeet. **Leo Van Broeck, Vlaams Bouwmeester** verkondigt deze boodschap met grote urgentie.

Een kunstopdracht in het landschap die hem erg raakt is *Grande Cretto* van de kunstenaar Roberto Burri. Het is een monumentaal landschap in beton als herinnering aan het stadje Gibellina in Sicilië, dat in 1968 door een aardbeving volledig werd verwoest en even verderop opnieuw werd opgebouwd. Het beton is geplaatst op de ruïnes van het dorp. Voor Leo Van Broeck moeten projecten van dergelijke schaal ook mogelijk zijn in een kleine regio als Vlaanderen.

De bouwmeester roept op om hedendaagse architectuur (en ook hedendaagse kunst) te omarmen. Nieuwe architectuur moet de eigen tijd reflecteren.

De rol voor kunst in een veranderend landschap?

De gastsprekers gingen in gesprek om dieper in te gaan op de onderwerpen die in de verschillende lezingen aan bod kwamen.

Waar kan kunst een rol spelen in het benaderen, begrijpen en al dan niet ingrijpen op het landschap? Hoe kijkt de kunstenaar vandaag naar deze veranderingen?

Prof. em. Marc Antrop gaf ons een beter begrip van het landschap als dynamisch en complex gegeven dat een rijke **bron van inspiratie** kan vormen voor de kunsten. Katja **Aßmann** toonde ons voorbeelden van hoe kunstenaars reflecteren op het landschap, vooral op plaatsen waar die grote veranderingen doormaakt.

Kunst kan de **complexiteit belichten of de toekomstperspectieven verbeelden**. Kunstenaars voegen niet alleen iets toe in het landschap, ze kunnen ook door subtiele ingrepen of performances de **perceptie** op het landschap veranderen. In de visie op de toekomst van het Spreepark in Berlijn vervullen kunstenaars en hun onderzoek een belangrijke rol in het verkennen van nieuwe mogelijkheden voor de inrichting en de toekomst van het park.

Kunst in opdracht

Hoe kunnen deze verschillende perspectieven elkaar in de toekomst vinden? Wat is er specifiek aan de situatie in Vlaanderen? Hoe kan samenwerking tussen actoren eruitzien?

Alle gastsprekers zijn het erover eens dat de **dialogoog tussen het kunstenveld en de actoren betrokken op de open ruimte, tussen disciplines en sectoren verder moet gestimuleerd worden**. Een **wederzijds begrip** van elkaars werkveld en werkwijze komt ten goede aan de kwaliteit van kunstopdrachten in de publieke ruimte. Kunst in opdracht is per definitie een gegeven waar verschillende werelden elkaar ontmoeten, die van opdrachtgevers en kunstenaars.

Het is van belang om bij een kunstopdracht expertise in huis te halen. Tom van Gestel wijst op het belang van een **bemiddelaar** of moderator; iemand die een brug kan vormen tussen de kunstenaar en de opdrachtgevers. Bij een kunstopdracht is de rol van een bemiddelaar cruciaal: hij /zij helpt om de juiste vraag te formuleren (een kunstenaar heeft een goede vraag nodig!), om

verschillende opportuniteiten te zien en de kunstenaar te vinden die affiniteiten heeft met het onderwerp en/of de plek. De bemiddelaar heeft een belangrijke opdracht als kwaliteitsbewaker.

Michael Beutler roept op om de kunstenaar de **ruimte en tijd** te geven, om concepten en ideeën voldoende te laten rijpen. Hij vindt het ook belangrijk dat een kunstenaar het vertrouwen krijgt en in zijn eigen idioom kan werken.

Soms gebeurt het dat kunstenaars tot het besluit komen dat het landschap goed is zoals het is en geen ingrepen nodig heeft. Zo haalt Leo Van Broeck het voorbeeld aan van een *open call* voor de heraanleg van een plein. Het architectenbureau dat de *call* won, stelde voor om niet in te grijpen, na een studie die aantoonde dat het plein prima werkte zoals het was.

Het is ook belangrijk dat bij een opdracht iedere betrokken partij een goed begrip hebben van het landschap. Volgens Prof. em. Marc Antrop is het belangrijk dat opdrachtgevers, bemiddelaars of kunstenaars de functies van een bepaald landschap goed begrijpen alsook de bedoeling van het project dat erin geplaatst wordt. Gaat het over gemeenschap of landschap, over identiteit of verbinding, gaat het over blootleggen van de geschiedenis of wil men een symbolische laag toevoegen, ...

De bedoeling moet zijn om het **potentieel** van een plek maximaal tot zijn recht te laten komen. Persoonlijke interesses van architecten, projectleiders of beleidsmakers kunnen geen doorslaggevende criteria zijn.

Het aantal projecten in Vlaanderen gebonden aan landschap en open ruimte zijn schaars en versnipperd. Griet Celen van VLM breekt een lans voor samenwerking. Zij ziet gelijkenissen in de manier waarop kunstenaars te werk gaan en de werkmethodes die VLM hanteert in projecten. Ze gelooft dat **kunstenaars door mee te denken nieuwe betekenislagen kunnen toevoegen** aan het landschap. Er is ruimte voor kunst in de landinrichtingsprojecten van VLM, maar vaak wordt gezien als een extra kost of een risico. In het beste geval is kunst de kers **op** de taart en wordt pas ingezet op het einde van een traject. Kunst kan ook de kers **in** de taart zijn door kunstenaars deel te maken van het hele traject.

De inspiratiedag eindigt met een oproep tot dialoog om elkaars disciplines te leren kennen en om via verhalen en voorbeelden de waarde van samenwerking aan te tonen. We hebben meer ambassadeurs nodig die de verhalen verder vertellen! Wat houdt u tegen?

BIOGRAFIEËN

Prof. em. Marc Antrop doceerde uiteenlopende cursussen met betrekking tot het landschap aan de **Universiteit Gent**. Hij is ondervoorzitter van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. In Vlaanderen ligt hij aan de basis van het concept van de traditionele landschappen en van de opmaak van de landschapsatlas. Hij verwierf internationale bekendheid met de holistische en transdisciplinaire benadering van het landschap, in het bijzonder wat de recente landschapsveranderingen in Europa betreft, en de implementatie van de Europese Landschapsconventie.

Katja Aßmann studeerde architectuur en kunstgeschiedenis in Bochum (Duitsland). Ze was artistiek directeur van **Urbane Künste Ruhr** van 2012 - 2016. Voordien werkte ze als programmadirecteur beeldende kunst en architectuur voor **Ruhr, Culturele hoofdstad 2010**. Ze

was inhoudelijk betrokken in **de International Building Exhibition (IBA) Emscher Park** als directeur van de afdeling kunsten en cultuur. Als curator is ze geïnteresseerd in het verband tussen kunst en de stad, het betrekken van het stedelijke weefsel in artistieke processen en de openbare ruimte. Sinds 2016 is ze directeur van **Zentrum für Kunst und öffentlichen Raum in Berlin (ZKR)**.

Tom van Gestel is kunsthistoricus en was jarenlang artistiek directeur van **Stichting Kunst en Openbare Ruimte (SKOR)**. Zijn interesse gaat voornamelijk uit naar de interactie tussen kunst, sponsoring, locatie en het publieke, waarbij hij relevante verbindingen wil leggen tussen nieuwe media, architectuur, urbane ontwikkelingen en landschapsarchitectuur.

Michael Beutler is afgestudeerd aan de Städelschule van Frankfurt en de Glasgow School of Art. De kunstenaar realiseert imposante werken die in dialoog staan met hun omgeving dankzij hun ruwe, vaak onafgewerkte vormen en hun eenvoudige materialen. Door de architecturale dimensie van zijn werk bevraagt hij onze perceptie van de plek en de context waarbinnen hij zijn projecten plaatst.

Bert Barla, projectmedewerker omgevingskwaliteit en **Griet Celen**, afdelingshoofd Landinrichting en Grondenbank werken beide voor **de Vlaamse Landmaatschappij (VLM)**. De VLM maakt als Extern Verzelfstandigd Agentschap (EVA) deel uit van het beleidsdomein Omgeving van de Vlaamse Overheid. De VLM werkt aan een betere omgevingskwaliteit in de open ruimte en het randstedelijk gebied en doet dat via ruimtelijke, sociale en economische programmalijnen. Daarnaast staan ze ook voor een inclusieve benadering van de open ruimte via het **Open Ruimte Platform**.

Leo Van Broeck is Vlaams Bouwmeester sinds 1 september 2016. Hij is burgerlijk ingenieur-architect en medeoprichter van **het Brusselse architectenbureau Bogdan & Van Broeck**. De centrale missie van het bouwmeesterschap is het bevorderen van de architecturale kwaliteit van de gebouwde omgeving. De Bouwmeester en zijn team begeleiden publieke opdrachtgevers bij het ontwerpen en realiseren van gebouwen, publieke ruimte, landschap en infrastructuur. Daarnaast draagt de Vlaams Bouwmeester bij tot visievorming en reflectie, met de klemtoon op interdisciplinaire en intersectorale initiatieven. De Bouwmeester treedt op als rechtstreeks adviseur van de Vlaamse Regering.

Deze dag is georganiseerd door De Nieuwe Opdrachtgevers en het Departement Cultuur, Jeugd en Media – Kunstcel.

De Nieuwe Opdrachtgevers is een organisatie van curators en kunstbemiddelaars die samen met kunstenaars en opdrachtgevers hedendaagse beeldende kunst in opdracht realiseert. Hun uitgangspunt is dat iedereen kan optreden als opdrachtgever voor de realisatie van een kunstwerk.

De Kunstcel is een entiteit bij het departement Cultuur, Jeugd en Media van de Vlaamse overheid en verbindt het kennisnetwerk van actoren in Vlaanderen die zich verhouden tot de materie Kunst in Opdracht en kunst in de publieke ruimte. Via beleidsontwikkeling, eerstelijnsadvies, kennisopbouw en organisatie van kennisdeling wil de Kunstcel de praktijk opvolgen en goed opdrachtgeverschap bevorderen door de realisatie van kwaliteitsvolle kunstopdrachten in de publieke ruimte in Vlaanderen stimuleren.

de Nieuwe
opdrachtgevers
—
les Nouveaux
commanditaires

Fondation
de
France

DEPARTEMENT
CULTUUR, JEUGD & MEDIA

Vlaanderen
verbeelding werkt